

ПЕДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА МУЗЕЈА ВУКА И ДОСИТЕЈА

Меморијални музеји, ограничени материјалом на који су упућени, немају услова да се развијају у музеолошком смислу. Пре или касније, као споменици културе, они добијају карактер статичних установа.

Такву судбину је могао да има и Музеј Вука и Доситеја. Материјал који се у њему прикупља, осим оног драгоценог који већ постоји и чини окосницу музејске збирке, пристиже веома споро. Он је или врло редак, као што је то случај са Доситејевим материјалом, или се, једним делом, већ налази у другим научним и културним установама, као што је то случај са Вуковом архивском грађом. Претила је опасност да Музеј постане стална, непокретна изложба грађе о Доситеју и Вуку. И такав, он би имао корисну, културно-просветну улогу. Али, од самог оснивања, залагањем запослених Музеј Вука и Доситеја је постао жива установа двоструке делатности. Прва је музеолошко-меморијална, која обухвата прикупљање предмета и грађе ради њихове обраде, чувања и излагања, док је друга научно-истраживачког карактера и састоји се у прикупљању, систематском евидентирању, копирању и сређивању свих врста архивске и библиофилске грађе која се односи на Доситеја и Вука (као и на период у којем су живели и стварали) а која се налази на различитим странама, како у земљи тако и у иностранству, без обзира да ли је

објављена или не. Као такав, Музеј је постао незаобилазан у сарадњи са другим сродним установама.

Данашњи назив Музеј је добио 1949. године, када је некадашњи Вуков музеј (тачнији назив је Вукова соба), који је постојао у оквиру Народног музеја, проширен поставком посвећеном Доситеју Обрадовићу.

Вукова кћер Мина Карацић Вукомановић је, пред своју смрт 1894. године, очеву оставину завештала Краљевини Србији. Према одлуци тадашњег Министарства просвете, од 20. марта 1895, архивалије су припале Српској краљевској академији наука, књиге Народној библиотеци, а слике и лични предмети тадашњем Народном музеју.

У почетку, Вуков музеј су представљале две собе у дворишној згради Народног музеја, који се тада налазио на месту данашњег Филолошког факултета. Али, због недостатка особља, посета овим просторијама није била могућа до марта 1903. године, када су, на кратко, примљени први посетиоци. Стални дани за разгледање поставке посвећене Вуку Карацићу утврђени су тек 1908.

После Првог светског рата, у којем су страдали многи предмети из Вукове оставине (између осталих канабе и писаћи сто), Народни музеј је 28. маја 1921. године поново

Сл. 1. Зграда Музеја Вука и Доситеја данас
Fig. 1. Vuk and Dositej Museum building today

отворио за публику четири своја одељења, а у оквиру Историјског се нашла и Вукова заоставштина. Нешто касније, спајањем Хисториско-уметничког музеја и Музеја савремене уметности, основан је Музеј кнеза Павла и Вукови предмети су пренесени у његове витрине.

Одлуком владе НР Србије од 28. фебруара 1949. године, основан је Музеј Вука и Доситеја као самостална установа и усељен у тек обновљену зграду, која је првобитно била намењена Школском музеју.

Здање у којем се Музеј налази је најстарија сачувана стамбена зграда у Београду.

Због свог архитектонског и историјског значаја, проглашена је културно-историјским спомеником од изузетног значаја.

За сада нема поузданих података о њеној изградњи. Турски извори, као ни белешке страних путника, то не помињу, иако је градња објекта, за оно време задивљујуће величине, свакако морала изазвати одређену пажњу. Описи који су сачувани су нејасни, тако да се ова зграда у њима тешко препознаје. Истраживањем историјских извора о Београду после његове предаје Турцима 1739. године, наилази се на прве, мада прилично непрецизне податке. По њима, време изградње се ставља у период између 1739. и 1789. године.

Прве турске цивилне грађевине у Београду су били вакуфи, задужбине које су оснивали имућнији појединци а које су служиле општим, религиозним и хуманитарним потребама. Једна од најпознатијих задужбина те врсте, подигнута на некадашњем Зереку после 1740. године, био је вакуф реис-ул-кутаба Хаци-Мустафе, при којем се, међу осталим објектима, налазила и ова зграда, која је, судећи по турским изворима, подигнута на раскршћу три улице и имала велику башту. Она се изгледом и пространством издвајала од ниских потлеушица овога краја и од самог настанка служила за становање неком турском великодостојнику, могуће и самом управнику београдске вароши.

У њој је крајем осамнаестог века било седиште француског конзулата, што је резултат добрих француско-турских односа у време Наполеона Бонапарте, када ниједна друга европска држава није имала своје дипломатске представнике на турским територијама.

Тако је, највероватније, дочекала 1806. годину, када су Карађорђеви устаници ослободили Београд. После протеривања

турског становништва, као једна од најлепших зграда тадашњег Београда, готово је сигурно да је служила за становање неком устаничком војводи.

Од 1809. до 1813. године, у њој је радила Велика школа, прва српска просветна установа намењена вишем образовању. Школу је, годину дана раније, у малој згради која и данас постоји преко пута Музеја, предавањем *О дужном почитанију к наукам*, отворио Доситеј Обрадовић, тадашњи директор свих српских школа. Идеју за њено оснивање је дао Иван Југовић, у оно време, уз Доситеја најобразованији Србин. Први ученици су били, углавном, синови устаничких вођа, а међу њима је био и Вук Караџић, коме је ово био четврти и последњи покушај да се школује. Ученик је био и Карађорђевић најстарији син, Алекса, Доситејевић и Југовићевић васпитаник. Међутим, како је број ученика растао, ова установа, значајна за историју српског школства и српске културе уопште, пресељена је у зграду данашњег Музеја Вука и Доситеја.

После пропасти Првог српског устанка, 1813. године, зграда је поново постала турска својина. То је и остала све до четрдесетих година прошлог века, када се први пут помиње као власништво трговца Николе Кутуле. Први податак о томе је забележен 1847, приликом званичног „крштавања“ београдских улица. Тада је део данашње Господар Јевремове улице, од Краља Петра до Вишњићеве, тј. „од чаршије до Кутулине куће...“, назван Пљакина улица, по војводи Пљакићу.

Кутула је ову кућу купио од неког Турчина у периоду између 1830. и 1847. године. Куповина турских кућа је Србима дозвољена султановим Хатишерифом из 1830, по којем су Турци морали да продају своја непокретна имања. Касније је ова уредба измењена и донесена нова, којом

Сл. 2. Најстарији сачувани снимак зграде Музеја из 1892. године
Fig. 2. The oldest preserved photograph of the Museum, 1892

се Турцима забрањује продаја имовине нетурском становништву. Али, они су већ били толико осиромашили, да имовину више нису могли да поврате. Од тада, зграда ће све више бити позната као „кућа Николе Кутуле“. И улица је по њему, уз званичан назив, добила име „Кутулин сокак“. После његове смрти, кућа је припала наследницима. Један од најпознатијих је био Нуша Герас, јунак приповетке Стевана Сремца *Кир Герас*. Он је, према речима Бранислава Нушића, са којим је био у сродству, и умро у овој згради, у једној од приземних просторија са улице.

Кутулини наследници су касније зграду продали дорђолском бакалину, цинцарском трговцу Андреји Дади, који је, 1908. године, приликом обележавања стогодишњице Велике школе, био домаћин ове прославе. Тада је на чеону фасаду зграде стављена спомен-плоча од белог мермера, причвршћена позлаћеним ексерима, са следећим текстом: *За спомен стогодишњице Велике школе*

отворене у овој кући 1. септембра 1808. године. Министарство просвете и црквених послова 1. септембра 1908.

Плочу је свечано открио краљ Петар I Карађорђевић Ослободилац. Обележје је уклоњено приликом реконструкције зграде 1948. године због нетачних података, јер Школа у овој згради није отворена већ је само радила.

Осамдесетих година деветнаестог века, Андреја Дада више није становао у овој кући. Њу су наследиле његове сестре, Калиопа и Катарина, чији потомци и данас живе у Београду, и од којих је зграда 1953. године, одлуком владе НР Србије, експроприсана. Поступак је започет још 1946, после одлуке Одељења за заштиту споменика културе при Уметничком музеју у Београду којом је ово здање стављено под заштиту државе као културно-историјски споменик од изузетног значаја. Историја заштите овог објекта је варијала у зависности од економских

и политичких односа. Године 1923. је донесен први генерални урбанистички план Београда, у којем је постављено питање да ли зграду треба сачувати или не. Срећом, преовладало је мишљење да је ово здање вредан споменик, како архитектонски тако и историјски, и да га треба сачувати. Занимљив је податак да је тадашња Српска академија наука била против тога.

После Другог светског рата, тачније 1948. године, започет је један од до тада најсложенијих конзерваторских захвата. Овом реконструкцијом је згради враћен првобитни изглед, који су многобројни власници према својим потребама мењали. О томе сведоче и фотографије које се чувају у фототеци Музеја. Најстарији сачувани снимак је из 1892.

Најкомплетнија реконструкција је обављена 1992. године. Тада су, први пут од када зграда постоји, санирани њени темељи. Објекат је стајао на дрвеним гредама темељачама, које су током времена иструлиле, што је изазвало пуцање зидова и слегање грађевине. Дрвене темељаче су замењене армирано-бетонским гредама, стављеним преко новоформираног серклажа. Овај захват, према речима стручњака, знатно продужава век трајања вредног здања, а њиме није нарушена његова аутентичност. Приликом прекопавања дотрајалих дрвених греда темељача, радници су пронашли фрагменте керамичког посуђа, а у једној од просторија музејске библиотеке чак и један турски гроб.

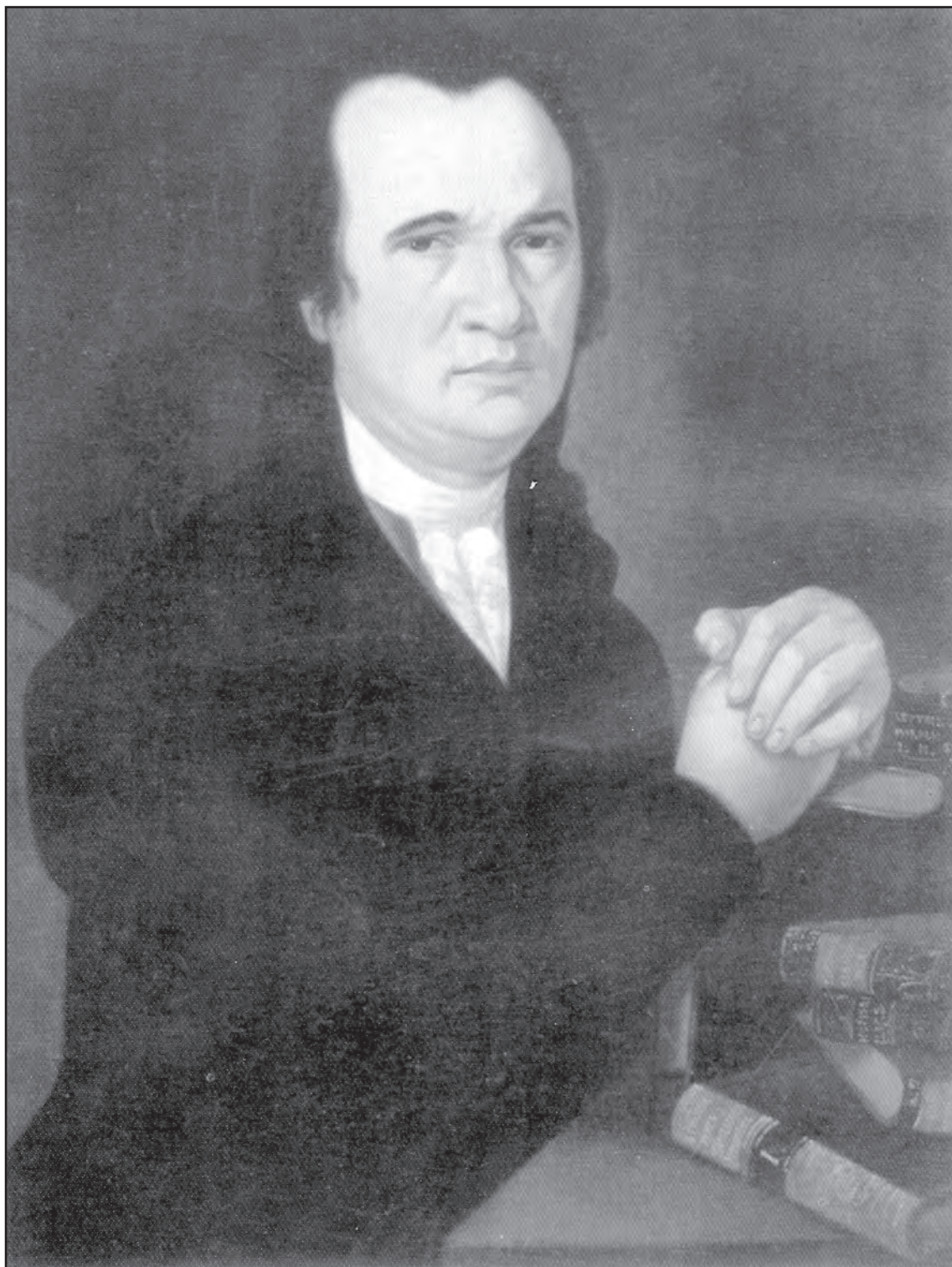
У садашњем изгледу грађевине није аутентична ограда око Музеја. Првобитну је чинио високи зид, уобичајен код источњачких стамбених објеката, који је опасивао башту. Његови трагови су задржани уз саму капију, на улазу у музејско двориште.

С обзиром на изглед зграде, дуго се мислило да она представља типичан

примерак турске градске стамбене архитектуре. Али, истраживањима бројних стручњака, архитеката и историчара уметности, дошло се до другачијег закључка. Елементи оријенталне архитектуре преовлађују, зграда је, као и све турске стамбене грађевине, подељена на два дела: *харем*, део у којем су живеле жене (у којем се сада налазе службене просторије Музеја и богата библиотека), и *селамлук*, део одређен за мушкарце, са карактеристичном *диванханом*. У овом делу се сада налази стална музејска поставка посвећена двојци великана српске културе: Доситеју Обрадовићу, као оснивачу Велике школе, и Вуку Караџићу, једном од првих двадесетак ученика. Међутим, стручњаци су, по неким детаљима, на овој згради пронашли и елементе барока. Тенденција ка симетричном решавању основе грађевине, пиластри на фасади, као и розете и браве у главном холу, указују на директан утицај овог стила. Мешавина стилова за наше поднебље није необична, с обзиром на географски положај Београда, који је увек био на удару утицаја и са истока и са запада.

Новоосновани Музеј Вука и Доситеја примио је прве посетиоце 1950. године. Уз предмете који су преузети од Народног музеја, током наредних година је обогатио своју збирку архивском документацијом, сликарским и вајарским делима. Знатан део ликовне збирке чине слике на којима је представљен изглед некадашње Велике школе. Музејско-архивска збирка је допуњена снимљеним материјалом (фототека). Такође, у оквиру Музеја је основана и стручна библиотека, која обухвата прва издања Доситејевих и Вукових дела, као и скоро сва каснија, укључујући и литературу.

У приземљу некадашњег селамлука, данас се налази стална поставка посвећена *Доситеју Обрадовићу*. Уз легенде, у којима

Сл. 3. Арса Теодоровић, *Доситеј Обрадовић*
Fig. 3 Arsa Teodorović, *Dositej Obradović*

Сл. 4. Аксентије Мародић, *Вук Караџић*
Fig. 4 Aksentije Marodić, *Vuk Karadžić*

су хронолошки, на приступачан начин, описани његов живот и рад, поставка садржи прва издања Доситејевих дела, портрете

и скулптуре, писма и документе. Због неодговарајућих услова, изложене су копије архивске грађе, док се оригинали излажу

само повремено. Нажалост, од његових личних ствари ништа није сачувано. Зграда Правитељствујушег совјета сербског, у којој је Доситеј живео и умро, изгорела је 1813. године, када су Турци бомбардовали Београд, и том приликом су уништени и сви предмети који су остали иза њега.

На спрату се налази део посвећен Вуку *Караџићу*, који је за публику далеко привлачнији, јер су изложени и његови портрети, сви рађени према живом узору, лични предмети, предмети који су припадали породици и његовој кћери, Мини Караџић, чија се оставина такође чува у Музеју. Свакако, највећу пажњу привлаче шутила, гусле и фес, толико карактеристични за Вука. Уз прва, а и нека каснија издања његових књига, њихове преводе на стране језике, изложена су и многобројна признања која је Вук добијао, дипломе и повеље. Такође, посетиоци могу да виде и Вукова породична писма и фотографије.

Својим полувековним радом, Вук Караџић је био пионир у многим научним областима и, свакако, представља најзнаменитију личност српске културе XIX века. О томе је остала забелешка његовог пријатеља и млађег сарадника и следбеника, Ђуре Даничића: „Вук није живио нити живи за свој вијек, него за вијек други што настајаше; зато га његов вијек и не разумије, зато га вијек његов прогањаше“.

Садашња стална музејска поставка је нешто измењена у односу на ону из 1949. године, коју су радили први кустос Музеја Вука и Доситеја, наш знаменити књижевник Борислав Михајловић Михиз, и кустос Народног музеја, историчар уметности Вера Ристић. Ипак, првобитна концепција није мењана. Посетилац разгледањем добија целовиту слику почетака и даљег развоја савременог српског просветитељства.

Најзначајнији део ликовне збирке Музеја, свакако, чине оригинални портрети Вука Караџића, који су сви изложени, од првог, рађеног 1816, до последњег из 1863. године. Музеј поседује и неколико портрета Доситеја Обрадовића, углавном дела непознатих аутора. Сви су настали у XIX веку, као реплика на познати Доситејев портрет, рад Арсе Теодоровића, који је изложен у сталној поставци Народног музеја. Ту су и три значајне скулптуре са Доситејевим ликом, две су рад хрватског вајара Рудолфа Валдеца, од којих је једна – скица за споменик у Студентском парку у Београду – 1911. године, приликом обележавања стогодишњице Доситејеве смрти, добила прву награду. Трећа је дело Марка Брежанина. Од аутора чија се сликарска дела чувају у Музеју, треба поменути Стеву Тодоровића, Димитрија Аврамовића, Павела Ђурковића, Аксентија Мародића, Уроша Кнежевића, Мину Вукомановић, Ђорђа Крстића, а од савремених, свакако, Мићу Поповића, Стојана Аралицу, Бранка Омчикуса, Милуна Митровића.

Такође, знатан део збирке чине и слике на којима је представљен изглед музејске зграде. Најстарија је рађена 1910. године, а иза потписа Б. П. Бацкић крије се неки нама непознати уметник, највероватније нека од ученица некадашње Уметничке школе Бете Вукановић, која се налазила недалеко од Музеја.

У музејско-архивској збирци се чува педесетак оригиналних докумената, од којих већина припада оставини Мине Караџић Вукомановић: преписка са вереником Алексом Вукомановићем, песме које је писала, целокупна документација о њеној смрти и преносу посмртних остатака из Беча у Београд. Ту је и шест оригиналних писама Доситеја Обрадовића, који представљају

раритет, с обзиром да је сачувано веома мало оригиналних Доситејевих записа. Уз ове, драгоценост архивске збирке чине и два Вукова писма, уз још неке документе везане за његов живот, два писма његове жене Ане и оригинални албум Мининог првог вереника, руског лекара Флора Огњева.

Ова збирка је током година обogaћена и допуњена и снимљеним материјалом, неопходним за проучавање живота и рада Вука Караџића и Доситеја Обрадовића, који се иначе чува у другим, сродним установама. Тако су формиране музејска фототека и хемеротека.

Осим Вукове и Доситејеве заоставштине, део музејске збирке чини и друга архивска грађа, делови оставина Вукових сарадника Ђуре Даничића и Јустина Михајловића, као и његових поштовалаца Тихомира Ђорђевића и Драгутина Костића.

У оквиру Музеја је основана и стручна библиотека, која обухвата прва издања Доситејевих и Вукових дела, као и скоро сва каснија, дела њихових савременика и следбеника, укључујући и литературу.

Како су године пролазиле, библиотека је редовно обнављана, тако да сада садржи преко седам хиљада примерака књига и стручних часописа, које, уз запослене, користе и бројни сарадници Музеја, махом историчари, историчари књижевности, лингвисти и етнологии.

Да би резултати рада Музеја били доступни свима којима су потребни, године 1958. је покренут годишњак *Ковчежић*, у коме се објављују грађа и научни прилози о Доситеју и Вуку, њиховим савременицима и следбеницима, као и о времену у којем су они стварали. Публикацији је назив дат по истоименом часопису, који је 1849. године у Бечу објавио Вук Караџић, и који се може видети у витринама сталне поставке. Тако је већ самим називом назначено везивање

за Вука и његов рад али и разлика између ове едиције и бројних годишњака, зборника и гласника који су покренути педесетих година.

Овај уско специјализовани часопис је био прва научна публикација која се искључиво бавила проучавањем рада Доситеја Обрадовића и Вука Караџића. О њима постоји обимна и вредна литература, али је до покретања *Ковчежића* њихова делатност проучавана у оквирима опште књижевности, историје, језика и фолклора. Због своје специфичности, часопис је и данас познат и признат у научним, посебно славистичким круговима широм света. У последње време, редакција овог годишњака настоји да тематски прошири његову првобитну намену, на пример, доношењем прилога о настајању нове српске литературе.

Осим *Ковчежића*, издавачку делатност Музеја Вука и Доситеја представљају и друге публикације. Најпопуларнија је, свакако, књижица о Музеју, која се не би могла назвати класичним музејским водичем, с обзиром да, поред основних података о згради као културно-историјском споменику, садржи и животописе Доситеја Обрадовића, Вука Караџића и снимке изложених предмета. Ту су монографија о Музеју и каталози тематских изложби, као и пригодне разгледнице.

Музејску публику у највећем броју чине ученици основних и средњих школа, не само из Београда, већ и из целе земље. За њих се организују стручна вођења кроз сталну поставку и припремају тематска предавања. С обзиром да је реч о публици различитог узраста, образовања, па самим тим и интересовања, предавања и вођења кроз сталну поставку захтевају и различит приступ и припрему.

Сл. 5. Данашњи изглед Музеја Вука и Доситеја
Fig. 5. Vuk and Dositej Museum today

Чести посетиоци су и организоване групе студената друштвених наука, за које се такође припремају посебна предавања, прилагођена областима којима се баве.

У оквиру вишегодишње сарадње Музеја са Међународним славистичким центром Филолошког факултета у Београду, сваког септембра, учесници Научног скупа слависта у Вукове дане и групе полазника курса за српски језик и књижевност из целог света долазе у Музеј на часове практичне наставе.

Осим наведених, организованих група, музејску публику, у нешто мањем броју, чине појединци, али неретко и странци, привучени необичном архитектуром музејске зграде.

Јуна 1979. године, Музеј Вука и Доситеја, који је тада бројао само три запослена,

поново је припојен Народном музеју као посебно одељење.

После извесне стагнације, уочи интеграције са Народним музејом и непосредно потом, основна делатност Музеја Вука и Доситеја се све више развијала. Књижевне вечери које се приређују су веома посећене, а приликом отварања изложби се догађа да музејски простор не може да прими све заинтересоване. Контактима са просветним установама су на завидном нивоу и не подразумевају само посете ученика Музеју, већ и одласке музејских стручњака у школе. И то је један од начина да се привуче што већи број посетилаца.

После припајања Народном музеју, из којег је и поникао, Музеј Вука и Доситеја је стекао повољније услове и веће могућности

за даљи развој основне делатности. Археолошки музеј у Кладову, Музеј Вука Уз Галерију фресака, Музеј Надежде и Доситеја чини саставни део ове угледне Растка Петровића, Музеј Лепенски Вир и културне установе.

FIFTY-FIVE YEARS OF THE VUK AND DOSITEJ MUSEUM

Ljiljana Čubrić

On February 28, 2004 it was fifty-five years since the foundation of the Vuk and Dositej Museum. A Vuk Museum or, more precisely, Vuk's Room, had existed within the former National Museum much before that. Namely, shortly before her death in 1894, Vuk's daughter Mina Karadžić bequeathed her father's legacy to the Kingdom of Serbia and, as a result, his personal belongings, furniture, portraits, part of his personal library and correspondence were assigned to the National Museum. The bequest did not come to Serbia until 1897, while the public was first able to see it in 1900.

By act of government of the People's Republic of Serbia of February 28, 1949 the Vuk and Dositej Museum was founded as an independent institution and thus to the Vuk display was added that of Dositej Obradović, Vuk's predecessor in the struggle for the introduction of the vernacular into literature.

The building in which the Museum is housed is the oldest preserved residence in Belgrade, a typical example of Turkish urban residential architecture. Between 1809 and 1813 the building housed the Great School, the first

Serbian institution of higher education. Dositej Obradović was one of its founders and Vuk Karadžić one of its first students. It ranks among culture-historical monuments of outstanding value.

As nothing of Dositej's personal belongings has been preserved, the display portraying this great figure of nineteenth-century Serbian culture includes the first editions of his books, his painted and sculpted portraits, photographs and archival material.

The Vuk display comprises his personal belongings, objects that belonged to his family and his daughter Mina, his portraits, all painted from life, sculptures, the first editions of his books and archival material.

The Museum also holds a rich library which includes the first and subsequent editions of Dositej's and Vuk's books, works of their contemporaries (supporters and opponents) and the relevant literature.

Re-affiliated to the National Museum in June 1979, the Vuk and Dositej Museum is operating as its separate department.